

DATE NOI CU PRIVIRE LA CRONOLOGIA ABSOLUTĂ
A ENEOLITICULUI TIMPURIU DIN TRANSILVANIA.
REZULTATELE PRELUCRĂRII PROBELOR RADIOCARBON
DE LA ORĂȘTIE – DEALUL PEMILOR, PUNCT X₂,
JUD. HUNEDOARA

Sabin Adrian Luca

Până nu de mult, datele de cronologie absolută obținute pe baza studierii probelor radiocarbon (C¹⁴) erau extrem de puțin uzitate în istoriografia eneoliticului transilvănean datorită lipsei prelevării și prelucrării acestora. În anul 1968, de exemplu, nu exista nici o astfel de dată pentru zona intracarpatică a României (DUMITRESCU 1968, 26), datele absolute, în ani convenționali, fiind obținute prin compararea stratigrafiei și datelor C¹⁴ caracteristice zonelor înconjurătoare și – mai apoi – prin apropieri formale cu Transilvania. Astfel că Vl. Dumitrescu caută să interpreteze relațiile de cronologie relativă din Transilvania, îmbinând aceste date cu probele C¹⁴ colectate pentru culturile din jurul arcului carpatic. Despre cultura Turdaș acesta nu se pronunță (DUMITRESCU 1968, 34). Regretatul cercetător avansează doar pentru cultura Petrești date cronologice absolute prezumtive, cu privire la geneza culturii (DUMITRESCU 1968, 34) sau despre finalul acesteia (3700–3400 a.Chr.: DUMITRESCU 1968, 35). Modul de gândire și interpretare a datelor C¹⁴ ce pot avea legătură și cu regiunea intracarpatică a României ne sunt expuse în aceeași lucrare (DUMITRESCU 1968, 37-39). La vremea sa, dar și astăzi, această abordare s-a dovedit a fi una echilibrată, pertinentă și neapărat necesară unui cercetător al eneoliticului.

În consecință, am încercat să obțin niște date C¹⁴, măcar pentru unul dintre siturile turdășene pe care le studiez. Șansa a făcut ca aceste date să fie obținute pentru nivelul vechi de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X₂ (Fig. 1-4). Acestea au fost prelucrate în laboratoarele din Debrecen (Ungaria). Mulțumesc, în consecință, domnului F. Horváth de la Muzeul din Szeged care ne-a mijlocit relația de lucru. Tabelele sintetice de analizare a datelor C¹⁴ le datorăm colegului Fl. Gogâltan (Institutul de arheologie și istoria artei din Cluj-Napoca), căruia îi mulțumim încă o dată.

Nivelurile din această așezare par să fie contemporane (Orăștie), în mare, cu nivelul II (intermediar) de la Turdaș–Luncă, cu excepția după care nivelul nou de la

Orăștie poate să fie parțial mai târziu decât nivelul II – superior de la Turdaș.

Prelevarea unor materiale arheologice de origine osoasă din complexe adâncite de la Orăștie–*Dealul Pemilor*, punct X_2 și datarea C^{14} a acestora ne permite să fixăm cronologic, în termeni absoluți, și o parte, măcar, din stratigrafia de la Turdaș–*Luncă*. Eșantioanele au fost prelevate din complexe de locuire adâncite, închise, din situl arheologic de lângă orașul Orăștie: bordeiul $B_1/1992-1993$ și cel numit $B_2/1994$. Aceste complexe fac parte din nivelul vechi al sitului turdășean de aici.

Pentru cercetarea integrală a unui profil stratigrafic integral al stațiunii a fost trasată și cercetată magistrala I, pe direcția aproximativă nord-sud. Chiar dacă această secțiune a ajuns la aproximativ 300 m lungime, nu am reușit să secționăm întregul sit arheologic turdășan.

Câteva date stratigrafice nu cred că ar prisosi. Bordeiul $B_1/1992-1993$ a fost descoperit cu prilejul cercetării secțiunii $S_2/1992$ și a casei $C_1/1993$. Secțiunea $S_2/1992$ a avut dimensiunile de 20 / 1,5 m și a fost trasată pe axul magistralei stratigrafice I la 20 m sud-est de secțiunea $S_1/1992$. În anul 1993 legătura dintre cele două secțiuni s-a făcut prin trasarea și cercetarea secțiunii $S_3/1993$. Stratul de cultură aparținând culturii Turdaș are până la 0,45 m. Principalele complexe surprinse în secțiune sunt locuința adâncită $B_1/1992-1993$, locuința de suprafață $L_3/1992-1993$ și șanțul I (*LUCA 1997b*, 23). În locuința $L_3/1992-1993$ s-a descoperit un complex de cult important pentru înțelegerea relației om-divinitate în eneolitic (*LUCA 1994*, 363-367; *1997b*, 65-67).

Caseta $C_1/1993$ a fost trasată și cercetată pentru dezvelirea integrală a bordeiului $B_1/1993$. Ea a avut dimensiunile de 6 / 4 m (*LUCA 1997b*, 26).

Locuința adâncită are, pe nivelul antic de călcare, un pat de pietre și este săpată la o adâncime maximă de 2,40 m. Forma sa este rotundă. Groapa bordeiului a fost săpată în mai multe trepte, neregulate, având adâncimile de 1,15; 1,55; 1,75; 2,10 și 2,40 m. Locuința $L_3/1992-1993$ a modificat stratigrafia firească și a perturbat modul de umplere a complexului adâncit, prin gropile și șanțurile de fundare care-i aparțin și care sunt săpate, parțial, în interiorul locuinței nivelului vechi. Bordeul $B_1/1992-1993$ are mai multe niveluri de umplere. În acest complex s-au descoperit și bucăți masive de chirpici care arată că pereții bordeiului erau lipiți cu lut gros, mai ales la îngemănările dintre bârne (*LUCA 1997b*, 30, *Plan 2 a-b*, 3 *a-b*).

Proba de os pentru datarea radiocarbon (Fig. 2) a fost prelevată de pe podina primului nivel de călcare / construcție al bordeiului și a constat dintr-un femur masiv de *Bos*. Data obținută poartă sigla Deb. 5762 și este de 5825 ± 60 BP. Data calibrată a probei este de 4768–4582 CalBC.

Alte două probe au fost prelevate dintr-o locuință-bordei asemănătoare ca și mod de construcție și aparținând aceluiași nivel stratigrafic. Bordeul $B_2/1994$ a fost descoperit

în secțiunea S₆/1994. Aceasta avea dimensiunile de 20 / 1,5 m și a fost trasată în continuarea secțiunii S₂/1992, ca parte integrantă a magistralei I. Stratul de cultură are aproximativ 0,40 m grosime în secțiunea S₆/1994, îngroșându-se în zona complexelor majore. În plan orizontal au mai fost surprinse, în afara bordeiului B₂/1994, alte trei gropi (LUCA 1997b, 24, Plan 4 a–c).

Pentru cercetarea integrală a bordeiului B₂/1994 s-a practicat caseta C₂/1994 având următoarele dimensiuni: latura de est 5,56 m, latura de sud 5 m, latura de vest 3,75 m și latura de nord 5 m (LUCA 1997b, 26, Plan 4 și Plan 1). Practicarea acestei caseți a făcut posibilă cercetarea aproape integrală a complexului adâncit de locuire.

Bordeiul se prezintă ca o groapă rotundă având treptele de acces spre interior în partea de sud-est (LUCA 1997b, Plan 4 b), o cuptorire în partea de nord și o treaptă cruțată în lutul galben de aproximativ 4 m², descoperită la adâncimea de 1,73 m, care poate reprezenta un „pat”, o „laviță” pentru dormit. Adâncimea maximă a complexului de locuit este de 2,15 m (LUCA 1997b, Plan 4 c). De acest complex se leagă – prin nivelul de pornire al gropii săpate din vechime – o altă groapă, aflată în partea de vest a caseței, săpată tot în trepte, până la adâncimea de 0,86 m. Spre nord s-a descoperit încă o groapă, săpată până la 1,80 m adâncime și, tot spre nord, se mai află o altă groapă, săpată până la adâncimea de 1,83 m. Cele trei complexe pot face parte din sistemul de fundare al bordeiului B₂/1994.

Locuința adâncită are două niveluri de refolosire / amenajare. Primul este corespunzător celei mai vechi săpări a gropii, care a ajuns până la 2,15 m. După colmatarea primului bordei s-a practicat o amenajare la adâncimea de aproximativ 1,20 m, care reprezintă al doilea nivel de călcare din complex. După colmatarea celui de al doilea nivel de amenajare groapa rămasă a fost folosită pentru depozitarea resturilor menajere, în ea fiind depozitate materiale arheologice ale nivelului superior. Acum se realizează o nivelare a vechii locuințe de către locuitorii nivelului turdășan mai nou din acest sit (LUCA 1997b, 31).

Din acest bordei s-au recoltat două probe pentru analiza radiocarbon de pe nivelul de călcare al celui de al doilea bordei / amenajare de locuit, aflat la 1,20 m adâncime. Aceste probe constau din două porțiuni de calotă craniană, tăiate (decupate) cu exactitate pe deasupra arcadelor oculare și folosite – după toate probabilitățile – drept recipiente pentru consumul unor lichide, pentru libații sau – de ce nu ? – ca unelte pentru săparea unor gropi în pământ. Aceasta nu ar fi o situație deosebită, deoarece se cunoaște că din craniile umane s-au mai realizat astfel de recipiente. Inedită este însă situația în sine, apariția acestor două piese într-un complex închis al neoliticului românesc.

Sesizăm că tăierea cu precizie a calotelor craniene pe deasupra arcadelor oculare, urmărind o linie imaginară către baza craniului, dovedește intenția directă a omului neoliticului pentru „fabricarea” celor două recipiente. Cauza realizării acestor două

recipient este greu de explicat. Aceasta poate fi legată de comunicarea celor vii cu morții / strămoșii, dar gestul poate fi apropiat și de un anumit tip de relație cu o comunitate dușmană. Poate să fie, însă, și un gest simplu, practic / uzual, cele două calote putând fi cel mai la îndemână recipient, așa că posibila semnificație cultică este doar bănuită, cel mai la îndemână rămânând doar explicația practică după care cu ajutorul aceste cauce se consumau lichide sau se liba, libația fiind – oricum – un gest situat între sacru și profan.

Proba numărul 1 (Fig. 1) din B₂/1994 poartă sigla Deb. 5775 și are valoarea de 5790 ± 55 BP. Data C¹⁴ calibrată a calotei umane decupate este de 4734–4549 CalBC.

Proba numărul 2 (Fig. 3) din B₂/1994 poartă sigla Deb. 5765 și are valoarea de 6070 ± 70 BP. Data C¹⁴ calibrată a calotei umane decupate este de 5044–4895 CalBC.

Primul lucru care frapează la aceste date este cel după care proba numărul 2 este mai veche cu aproape 300 de ani decât proba numărul 1, chiar dacă au fost prelevate de pe același nivel de călcare și se aflau una lângă cealaltă. Această realitate ne obligă la meditație. Diferența de timp atât de mare se poate datora, în primul rând, unei erori de prelevare / manipulare legate de factorul uman contemporan. Dar eroarea poate să se datoreze și omului preistoric care a putut să folosească un timp mai îndelungat una dintre cele două calote. Craniul probei 2 poate reprezenta un strămoș mai vechi decât craniul probei 1, calota sa fiind folosită un timp mai îndelungat pentru libație sau băut. Craniul probei 2 poate să fi fost păstrat, din motive necunoscute nouă, vreme mult mai îndelungată de către locuitorii turdășeni sau se poate ca unul dintre cranii să fi fost transportat din altă așezare sau necropolă mai veche, deoarece reprezenta strămoșul comun și cunoscut al familiei. Oricum, diferența de 300 de ani dintre cele două cranii rămâne un semn de întrebare, mai ales pentru faptul că proba 2 este mult mai veche – cu peste 200 de ani – și decât proba cea mai veche din punct de vedere stratigrafic de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X₂, și anume cea prelevată din bordeiul B₁/1992–1993 (Fig. 2: Deb. 5762 = 5825 ± 60 BP; 4768–4582 CalBC).

Comparând această ultimă probă (Fig. 2: Deb. 5762 = 5825 ± 60 BP; 4768–4582 CalBC) cu proba numărul 1 din B₂/1994 (Fig. 1: Deb. 5775 = 5790 ± 55 BP; 4734–4549 CalBC) observăm o diferență de aproximativ 30–35 de ani BP sau 50–55 de ani CalBC, ceea ce s-ar potrivi cu observația stratigrafică după care proba recoltată de pe fundul bordeiului B₁/1992–1993 este mai veche decât proba recoltată din al doilea nivel de refacere al bordeiului B₂/1994. Oricum nivelul vechi / inferior de la Orăștie s-ar data, cu larghețea de rigoare, în jurul a 5800 BP sau 4700–4660 CalBC (Fig. 4), adică la un orizont cronologic Vinča C (HORVÁTH 1991, 259-273, Fig. 4-5; HERTELENDI–HORVÁTH 1992, 3, Fig. 4; PAPATHANASSOPOULOS și colab. 1996, 28-29, Fig. 3) și sfârșitul culturii Tisa I (HORVÁTH 1991, 270; HERTELENDI–HORVÁTH 1992, 865).

Putem compara aceste date cu altele provenind din așezarea de la Foeni (jud. Timiș) obținute în același laborator, puse la dispoziție prin bunăvoința colegului Fl. Drașovean. Acestea arată că există o contemporaneitate relativă între nivelul vechi de la Orăștie, așezarea de la Foeni (faza timpurie sau clasică ?) și nivelul II (intermediar) al așezării de la Turdaș (în compoziția căruia intră și materiale arheologice nepictate de tip Foeni și care este contemporan – după toate aparențele –, cu nivelul vechi de la Orăștie). Și de această dată datele sunt contemporane cu cultura Vinča, faza C.

Pentru confirmarea celor trei date C¹⁴ de la Orăștie – *Dealul Pemilor, punct X₂*, am mai prelevat și expedit o probă laboratorului *Deutsches Archäologisches Institut, Arbeitsbereich Ur- und Frühgeschichte* ¹⁴C–Labor din Berlin. Din păcate, acesta a fost desființat și proba nu a putut fi valorificată științific.

□

La aproape 10 ani de la apariția sintezei citate la începutul articolului cu privire la datarea absolută a culturilor neolitice și eneolitice (*DUMITRESCU 1968*) au venit și primele date C¹⁴ pentru cultura Petrești, datorate cercetării sitului arheologic de la Daia Română–*Părăuș* (3950–3760 î.e.n.: *PAUL 1977, 15-26, 24; 1981, 231; 1992, 131*). Transformate în ani BP, aceste date sunt 5900–5710 BP.

Săpăturile arheologice pentru cercetarea sistematică a acestui sit s-au efectuat între anii 1967–1968 și 1971 (*PAUL 1981, 202; 1992, 139-140; 1995, 106*), planul publicat arătând că s-au practicat un număr de 7 secțiuni și 4 casete (*PAUL 1981, 199, Abb. 2; 1995, 143*), fără a se publica prea multe lucruri despre complexele închise descoperite cu acest prilej.

Datele C¹⁴ obținute cu acest prilej sunt caracteristice pentru faza A din cultura Petrești, contemporană – în opinia autorului – cu fazele II (parțial) și III a culturii Precucuteni (*PAUL 1977, 24*). Autorul citat folosește în continuare și, în mai multe rânduri, aceleași date pentru a arăta locul fazei timpurii a culturii Petrești în contextul eneoliticului românesc (*PAUL 1992, 131*).

Avem mai multe observații de făcut asupra acestor date și a semnificației lor cronologice și culturale.

Stratigrafia sitului arheologic de la Daia Română–*Părăuș* este extrem de complexă, aici existând nu mai puțin de 4 niveluri și 7 subniveluri (*I = Turdaș; II = Vinča B₂; II₁–II₂ = Petrești A; III₁–III₂ = Petrești A–B*: *PAUL 1981, 202-203; 1992, 139-140; 1995, 106*). Nu insistăm în acest articol asupra faptului că am arătat de atâtea ori că cultura Turdaș nu începe mai devreme de sfârșitul fazei B₂ a culturii Vinča, deci trebuie revizuită cronologia relativă a sitului și culturii în discuție, ci insist, mai ales, asupra caracteristicilor stratigrafiei de la Daia Română–*Părăuș* care este – fără îndoială – extrem de dinamică. Ne este greu să credem că nivelul din care s-au recoltat probele,

gros de aproximativ 20 cm, are 200 de ani. Această observație este valabilă doar dacă probele C¹⁴ provin din amestecuri de strat. Acest lucru este posibil deoarece – după câte se poate constata studiind profilurile – probele nu au fost recoltate decât parțial din complexe închise (PAUL 1981, Abb. 5).

Toate probele au fost recoltate din s. V/1971 (PAUL 1981, Abb. 4-5; 1992, Fig. 8-9). Această secțiune s-a trasat către mijlocul aşezării (PAUL 1981, Abb. 2; 1992, pl. IIa; 1995, 143, Taf. II). Greu de înțeles este faptul că orientarea secțiunii este perfect nord-sud în două dintre publicațiile citate (PAUL 1981, Abb.2; 1992, Pl. IIa) și nord-vest-sud-est în altă publicație a aceluiași autor (PAUL 1995, 143, Taf. II). Ba chiar nordul și sudul nu sunt orientate în aceeași direcție ! Mă întreb care dintre planurile sitului arheologic de la Daia Română–Părăuț este cel real și corespondent situației din teren ?

Nicăieri în textele semnate de autorul menționat nu există referiri exacte la datele C¹⁴ de la Daia Română–Părăuț. În nici un loc nu ni se spune care sunt caracteristicile stratigrafice (adâncime, complexe, secțiune, carou, strat etc.) și cele tehnice (vechimea fiecărei date cu ±, care este compoziția materialului organic prelevat și care sunt datele în sine). În trecere fie spus, într-unul dintre articolele pe care le-am citat, aflăm că probele ar fi fost prelucrate la Berlin (PAUL 1981, 231). Nu știm însă câte probe au fost prelevate și care sunt datele tehnice ale acestora. Urmărind ilustrația anexată acestui articol constatăm că s-ar putea să fi fost vorba despre 5 probe C¹⁴ (PAUL 1981, Abb. 5), lucru contrazis în alt text al aceluiași autor unde aflăm, tot din ilustrație, că ar fi vorba despre 6 probe (PAUL 1992, Fig. 8-9). Fie 5 sau 6 probe, nu avem nici un alt fel de date sau interpretări de date, decât anii stabiliți de autor pentru începutul Petreștiului, 3950–3760 î.e.n. Nu știu cum s-a ajuns la acești ani, dar 200 de ani pentru o depunere de strat de 20 de cm după cum rezultă din studiul profilelor publicate de I. Paul, ni se par prea mulți. Comparativ, cei 2 m de stratigrafie de aici ar trebui să aibă 2000 de ani!

În sfârșit, ca să terminăm cu aceste observații, în articolul publicat în Germania (PAUL 1981, 233) se spune că dacă suntem de acord cu faptul că etapa Vinča–Turdaș de la Tărtăria se datează 3000 / 2900–2700 a.Chr. (raportându-ne la cronologia orientală folosită în acel moment), atunci începutul fazei Petrești A de la Daia Română s-ar afla în jurul anului 2700 a.Chr. (4650 BP n. n). Toate aceste observații, ca și altele personale, ar arăta – după același autor – că Petreștiul ar dura 500–600 de ani, adică aproximativ între anii 2700 (2600) și 2100 (2000) a.Chr. Aceasta, împreună cu paralelizarea parțială a culturii Petrești cu faza a II-a de la Troia (2400–2100 a.Chr.: PAUL 1981, 233-234) ne crează o imagine plastică despre modul de gândire al autorului, deoarece încă de atunci se bănuia că Troia II este mult mai târzie.

Recent au fost publicate și o parte din datele după care I. Paul s-a inspirat când a făcut afirmațiile citate în rândurile anterioare. Acestea au văzut lumina tiparului

datorită doamnei Z. Kalmar (*KALMAR-MAXIM 1999, 133*) și sunt următoarele: 5900 ± 100 BP (Bln. 1197); 5835 ± 100 BP (Bln. 1199) și 5710 ± 100 BP (Bln. 1201). Comparându-le am ajunge la datele limită pentru stratul Petrești A de la Daia Română propuse de profesorul Paul (3950–3760 a.Chr.), 5900–5710 BP.

O încurcătură cronologică și – poate că – metodologică apare atunci când comparăm aceste date (5900 ± 100 BP – Bln. 1197; 5835 ± 100 BP – Bln. 1199 și 5710 ± 100 BP – Bln. 1201 – valabile pentru cultura Petrești faza A, după opinia lui Paul) cu cele de la Orăștie (5790 ± 55 BP – Deb. 5775; 6070 ± 70 BP – Deb. 5765 și 5825 ± 60 BP – Deb. 5762) valabile pentru sfârșitul culturii Turdaș.

Se poate constata că una dintre fazele târzii ale culturii Turdaș – dar nu cea mai târzie, deoarece la Orăștie complexe de locuire adâncite sunt acoperite, uneori, cu locuințe de suprafață încadrabile tot culturii Turdaș! – este contemporană cu faza A din cultura Petrești, acesta fiind un argument pentru venirea celor mai timpurii elemente tehnologice petreștene gata formate, din alt areal geografic – Banatul. Într-o primă fază, acestea se dispun punctiform în arealul de extensiune al culturii Turdaș. Mai apoi, elementele timpurii petreștene transformă în mod decisiv spre noua cultură comunitățile turdășene. Acest scenariu ar da dreptate autorilor teoriei neautohtoniste în ceea ce privește geneza culturii Petrești, și anume colegului Fl. Drașovean, acesta căutând geneza culturii transilvănene în grupul Foeni din Banat (*DRAȘOVEAN 1991, 209-212; 1994a, 139-170; 1994b, 1-45; 1994c, 409-425; 1995, 53-137; 1996*). Elementele Foeni din Transilvania sunt cel mai bine evidențiate la Mintia–Gerhat (*DRAȘOVEAN-LUCA 1990, 7-18*), dar și în săpăturile noi de la Turdaș–Luncă (*săpături în curs de publicare LUCA 2001: nivelul II – intermediar*).

Dimpotrivă, dintr-un un alt punct de vedere, s-ar putea crede că datele C¹⁴ de la Daia Română sunt contemporane cu cele de la Orăștie, și aceasta datorită unei posibile erori de interpretare a straturilor de proveniență a probelor din situl arheologic cercetat de profesorul Paul. Profilurile s. V/1971 (?) (*am pus semnul întrebării deoarece într-o publicație – PAUL 1981, Abb. 5, apare sigla S V/1961, iar într-alta – PAUL 1992, Pl. IVb, Fig. 8-9, apare sigla S V/1971*) arată că datele au fost prelevate din cel mai vechi strat și de pe fundul unor complexe ale stratului imediat superior. Din moment ce măcar primul nivel de la Daia Română este turdășan – după cum afirmă Paul –, ne întrebăm dacă probele nu sunt cumva, în totalitate, turdășene, așa cum ne-o arată și compararea acestora cu datele C¹⁴ de la Orăștie, materialele arheologice așa-zis petreștene timpurii fiind extrem de asemănătoare cu cele ale grupei Foeni–Mintia.

Oricum, problema rămâne deschisă și nu este una dintre cele mai simplu de rezolvat.

În continuare vom încerca să definim intervalul absolut de timp necesar dezvoltării culturii Turdaș.

Dacă pentru sfârșitul culturii avem datele de la Orăștie care se află în jurul anului 5800 BP și care nu pot să se prelungească prea mult momentul final al acesteia (poate 50 de ani), când ne gândim că există și niveluri turdășene mai noi. Pentru începutul culturii situația este mai complicată.

Singurele date C^{14} care ar putea fi folosite pentru a exemplifica începutul culturii Turdaș sunt cele de la Zau de Câmpie. Acestea sunt publicate de Z. Kalmar (*KALMAR-MAXIM 1999*, 133). Rememorăm datele: 6230 ± 55 BP (Ly. 8934), 6185 ± 55 BP (Ly. 8932), 6104 ± 55 BP (Ly. 8933) și 6050 ± 55 BP (Ly. 8931). Așezarea de la Zau de Câmpie se înscrie conform acestor date între anii 6230–6050 BP. O medie a acestor date ar fi 6142 BP. Am făcut această medie pentru că aici primul nivel (sau primele niveluri) aparțin culturii Lumea Nouă, iar următorul (sau următoarele) culturii Turdaș. Neavând altă posibilitate de judecată – și aceasta pentru că nu s-au publicat integral și sistematic rezultatele noilor cercetări de aici – credem că cea mai probabilă dată pentru începutul culturii Turdaș de aici este 6100 BP, mai ales că Z. Kalmar propune ca dată prezumtivă pentru sfârșitul culturii Lumea Nouă cea de 6100 ± 80 BP provenind de la Parța (*KALMAR-MAXIM 1999*, 133), socotind că cultura Banatului ar fi în parte contemporană cu cea transilvăneană.

În consecință folosim, până la apariția unor noi argumente, data de 6100 BP pentru începutul culturii Turdaș în Transilvania ni se pare cea mai potrivită.

□

Într-o lucrare recentă (*MANTU 1998*) autoarea ieșeancă M. Mantu reiterează date care s-ar înscrie atât în cronologia relativă, cât și în cea absolută a culturii Turdaș. Se cunoaște faptul că aceasta este parțial contemporană cu cultura Precucuteni. Aflăm în lucrarea amintită că pentru faza Precucuteni II există o dată C^{14} la Poduri–Dealul Ghindaru (*MANTU 1998*, 112 – 3870 ± 50 b.c., adică 5820 BP). Această dată, alături de cele obținute pentru Gumelnița A₁ (*DUMITRESCU 1972*, 25-44; 1974, 23-39 – 3800–3700 a.Chr., adică 5750–5650 BP), arată posibilul moment final al culturii Turdaș. Aici trebuie să ținem seama și de data cadru de la Orăștie (5800 BP), ca un moment în care comunitățile petreștene timpurii conviețuiesc (?) pentru un timp cu cele turdășene.

□

Cumulând toate datele de până acum, credem că momentul cronologic absolut cel mai veridic pentru evoluția culturii Turdaș în acest stadiu bibliografic și de cunoaștere a datelor C^{14} este 6100–5800 BP, aproape identic cu cel obținut pentru cultura Precucuteni – de exemplu – 4250–3900 b.c. (*MANTU 1998*, Fig. 29), adică 6200–5850 BP. Ținând cont că trebuie să mai adăugăm măcar 50, dacă nu 100 de ani, la limitele termenului superior și inferior absolut al culturii Turdaș (Petrești A fiind contemporan (?), după datele C^{14} , cu Turdașul târziu), putem să afirmăm că datele absolute pentru momentul „curat” turdășan din Transilvania sunt 6100–5900 BP,

pentru acest din urmă an mai sigur 5800 BP sau – mai posibil – 5850 BP, el fiind și cel al apariției elementelor Foeni–Mintia în Transilvania.

□

În final, trebuie să constatăm că acești ani C¹⁴ (6150) 6100–5900 (5800) BP se înscriu între datele generale la care se arondează faza C a culturii Vinča (PAPATHANASSOPOULOS și colab. 1996, 28-29, Fig. 3; HORVÁTH 1991, Fig. 4-5; HERTELENDI–HORVÁTH 1992, Fig. 4). Acestea indică un moment evoluat al fazei C, după Vinča C₁ sau, în cel mai bun caz, o dată cu sfârșitul acestei faze, lucru care este confirmat doar în parte de rezultatele cronologiei relative (LAZAROVICI 1981, 169-196; 1987, 33-55; 1994, 62-100; DRAȘOVEAN 1991, 209-212; 1994c, 409-425; 1995, 53-137; 1996; LUCA 1988–1991, 1-14; 1991, 141-156; 1996, 21-28; 1997a, 252-262; 1997b).

De altfel, această încadrare cronologică absolută este confirmată – ca și încadrare cronologică relativă – și de studii publicate mai de mult (BREUNING 1987, 120, Abb. 25 –până în jurul anului 4000 b.c. s-ar dezvolta și cultura Turdaș = sfârșitul Vinča C₂) sau foarte de curând (SCHIER 2000, 193-195, Fig. 6-7 – 4800 BC este anul generic pentru sfârșitul fazei ce se dezvoltă la Vinča care se află la adâncimea de 6,4 m, deci în plină fază C₂). Aceste ultime constatări întăresc încă o dată convingerea noastră că sfârșitul fenomenului turdășan este contemporan, în mare, cu sfârșitul fazei C₂ a culturii Vinča.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Periodice

- AB(SN) – *Analele Banatului (serie nouă)*, Timișoara.
 ActaMP – *Acta Musei Porolissensis*, Zalău.
 Apulum – *Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia.
 Banatica – *Banatica*, Reșița.
 BHAB – *Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica*, Timișoara.
 BMA – *Bibliotheca Musei Apulensis*, Alba Iulia.
 BMN – *Bibliotheca Musei Napocensis*, Cluj-Napoca.
 CA – *Comori arheologice*, București.
 CB – *Caiete Banatica, seria arheologie*, Reșița.
 CCA – *Cronica Cercetărilor Arheologice*, București.
 CCDJ – *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași*.
 Corviniana – *Corviniana. Acta Musei Corvinensis*, Hunedoara.
 DaciaNS – *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Nouvelle Série*, București.
 DP – *Documenta Praehistorica*, Ljubljana.
 FMU – *Fundamenta. Monographien zur Urgeschichte*, Köln.

ForVL – *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Sibiu.

Germania – *Germania. Anzeigen der Römisch–Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Frankfurt am Main.

PZ – *Prähistorische Zeitschrift*, Berlin.

Radiocarbon – *Radiocarbon. An International Journal of Cosmogenic Isotope Research*, Tucson, Arizona.

RTIH – *Relation Thraco-Illyro-Helleniques*, București, 1994.

SCIV(A) – *Studii și comunicări de istorie veche (și arheologie)*, București.

SIBan – *Studii de istorie a Banatului*, Timișoara.

SiComB – *Studii și Comunicări Brukenthal*, Sibiu.

StUnivBB – *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, seria Historica*, Cluj.

Literatură

GREUNING 1987 – *Breuning P.*, ^{14}C – Chronologie des Vorderasiatischen, Südost- und Mitteleuropäischen Neolithikums. FMU A (1987, 13).

DRAȘOVEAN 1991 – *Drașovean Fl.*, Connections between Vinca C and Tisa, Herpály, Petrești and Bucovăț cultures in northern Banat. Banatica 11 (1991) 209-212.

1994a – The Petrești Culture in Banat. AB(SN) 3 (1993) 139-170.

1994b – Cultura Petrești în Banat. SIBan 16 (1994) 1-45.

1994c – Die Stufe Vinca C im Banat. Germania 72 (1994, 2) 409-425.

1995 – Locuirile neolitice de la Hodoni. Banatica 13 (1995, 1) 53-137.

1996 – Cultura Vinca târzie (faza C) în Banat. BHAB 1 (1996).

DRAȘOVEAN–LUCA 1990 – *Drașovean Fl., Luca S. A.*, Considerații preliminare asupra materialelor neo-eneolitice din așezarea de la Mintia (com. Vețel, jud. Hunedoara). SCIVA 41 (1990, 1) 7-18.

DUMITRESCU 1968 – *Dumitrescu Vl.*, Cronologia absolută a eneoliticului românesc în lumina datelor C 14. Apulum 12 (1968) 23-39.

1972 – Quelques aspects des synchronismes entre les cultures néo-énéolithique et de la période de transition vers l'âge du bronze de l'Europe sud-orientale, d'une part et le monde égéo-anatolien d'autre part. Actes du II-ème Congrès International des Études du Sud-Est Européen, Atena (1972. II) 25-51.

1974 – Cronologia absolută a eneoliticului în lumina datelor C¹⁴. Apulum 12 (1974) 23-40.

HERTELENDI–HORVÁTH 1992 – *Hertelendi E., Horváth F.*, Radiocarbon Chronology of Late Neolithic settlements in the Tisza–Maros Region, Hungary. Radiocarbon 34 (1992, 3) 859-866.

HORVÁTH 1991 – *Horváth F.*, Vinca Culture and its Connections with the South-East Hungarian Neolithic: a Comparison of Traditional and ^{14}C Chronology. Banatica 11 (1991) 259-273.

KALMAR-MAXIM 1999 – *Kalmar-Maxim Z.*, Neo-Eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice. Cluj-Napoca (1999).

LAZAROVICI 1981 – *Lazarovici Gh.*, Die Periodisierung der Vinca-Kultur in Rumänien. PZ 56 (1981, 2) 169-196.

1987 – Șocul Vinca C în Transilvania. Contribuții la geneza eneoliticului timpuriu. ActaMP 11 (1987) 33-55.

1994 – Der Vinca C Schock im Banat. RTIH (1994) 62-100.

LUCA 1988–1991 – *Luca S. A.*, Stratigrafie și cronologie. Cel mai timpuriu raport stratigrafic

dintre culturile Starcevo-Criș și Vinca. Corelația dintre nivelurile V și IV de la Liubcova–Ornița. *Sargetia* 21–24 (1988–1991) 1–14.

1991 – Stratigraphie et chronologie... *Banatica* 11 (1991) 141–156.

1996 – Încadrarea cronologică și culturală a așezării neolitice de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X_2 . *Corviniana* 2 (1996) 21–28.

1997a – Relațiile culturale de la sfârșitul neoliticului dezvoltat dintre Transilvania și ținuturile înconjurătoare. *CCDJ* 2 (1997) 252–262.

1997b – Așezări neolitice pe valea Mureșului (I). Habitatul turdășean de la Orăștie–Dealul Pemilor (punct X_2). *Alba Iulia, BMA* 4 (1997).

2001 – Așezări neolitice pe valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș–Luncă. I. Săpăturile anilor 1992–1995. *BMA* 17 (2001).

MANTU 1998 – *Mantu M.*, Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături. *Piatra-Neamț* (1998).

PAPATHANASSOPOULOS și colab. 1996 – *Papathanassopoulos G. (coord.)*. Neolithic culture in Greece. *Atena* (1996).

PAUL 1977 – *Paul I.*, Periodizarea internă a culturii Petrești în lumina evoluției ceramicii pictate. *StComB* 20 (1977) 15–26.

1981 – Der gegenwärtige Forschungsstand zur Petrești- Kultur. *PZ* 56 (1981, 2) 197–234.

1992 – Cultura Petrești. *București* (1992).

1995 – *Vorgeschichtliche Untersuchungen in Siebenbürgen*. *Alba Iulia* (1995).

SCHIER 2000 – *Schier W.*, Measuring Change: the Neolithic Pottery Sequence of Vinča–Belo Brdo. *DO* 27 (2000) 187–197.

NEW DATA CONCERNING THE ABSOLUTE CHRONOLOGY OF THE EARLY ENEOLITHIC IN TRANSYLVANIA. THE RESULTS OF THE PROCESSED RADIOCARBON SAMPLES FOUND AT ORĂȘTIE–DEALUL PEMILOR, POINT X_2 , HUNEDOARA COUNTRY

Summary

The author intends to create for the first time a global image of the absolute chronology of the Turdaș culture by making use of the first radiocarbon (C^{14}) data found at the Turdaș site from Orăștie–Dealul Pemilor, point X_2 . These data are 6070 ± 70 BP – Deb. 5765, 5825 ± 60 BP – Deb. 5762 and 5790 ± 55 BP – Deb. 5775. The dated materials have been proceeded from the mudhusts of the inferior level of this archaeological site which also contains a recent level with surface dwellings.

From the point of view of the relative chronology this archaeological site belongs to the later phase of the Turdaș culture.

According to all the absolute chronological data, the later phase of the Turdaș culture may be contemporary with the A phase of the Petrești culture.

At the end, the author suggest an absolute dating of the Turdaș culture ((6150) 6100–5900 (5800) BP), as a support for his work till some C^{14} data, for each of this culture's phases appear.

Drawing list

- Fig. 1. C^{14} data from Orăștie – *Dealul Pemilor, point X_2* . $B_2/1994$.
Fig. 2. C^{14} data from Orăștie – *Dealul Pemilor, point X_2* . $B_1/1994$.
Fig. 3. C^{14} data from Orăștie – *Dealul Pemilor, point X_2* . $B_2/1994$.
Fig. 4. Comparative chart of the C^{14} data from
Orăștie – *Dealul Pemilor, point X_2* .

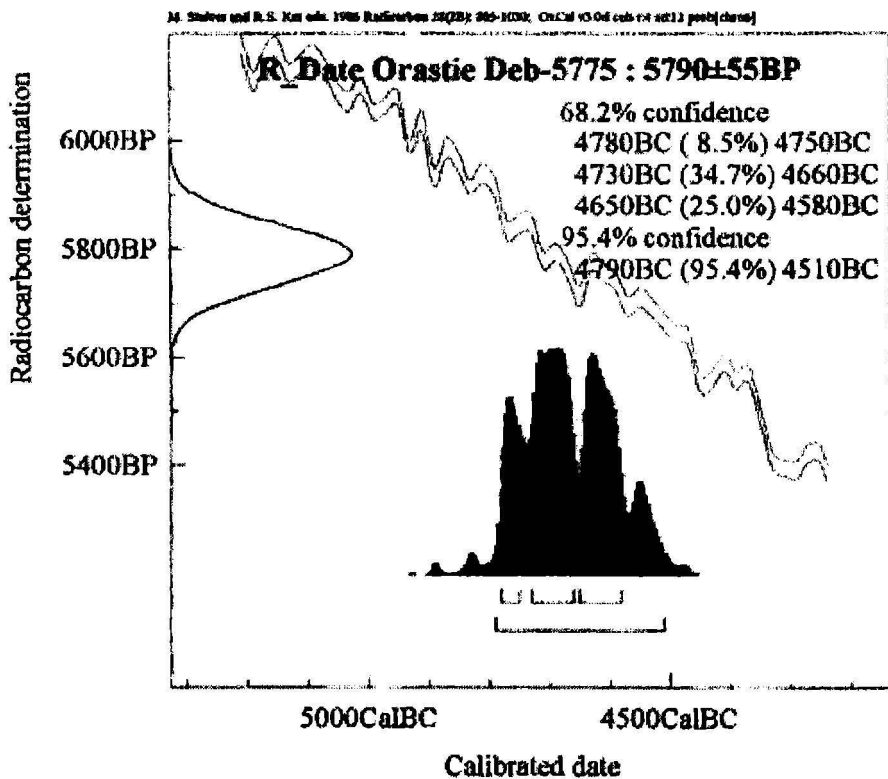

Fig. 1. Dată C^{14} de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X_2 , B₂/1994.

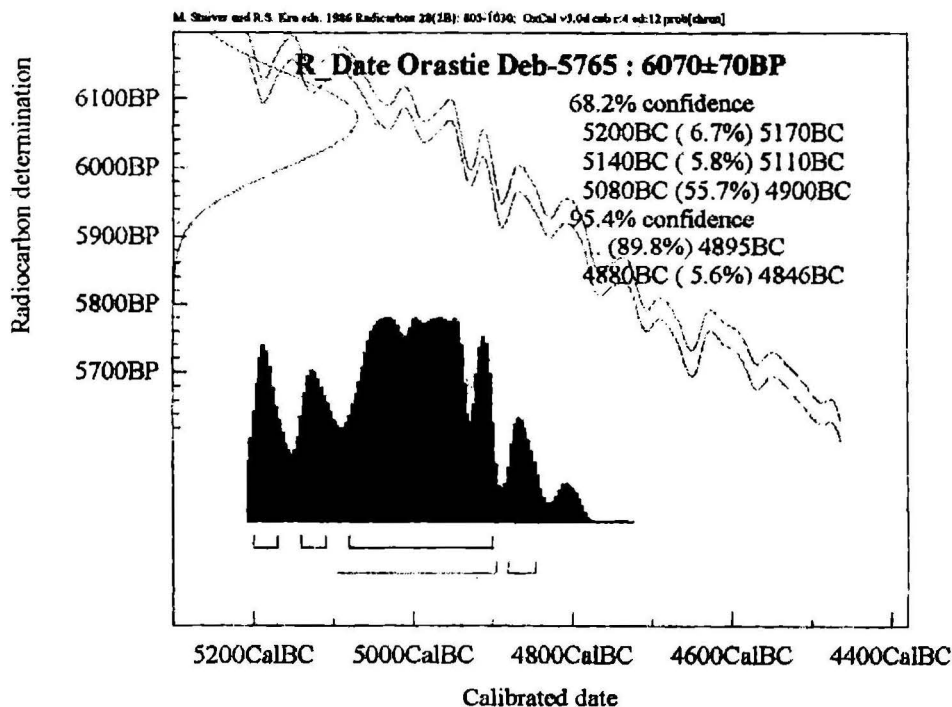

Fig. 2. Dată C¹⁴ de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X₂, B₁/1992–1993.

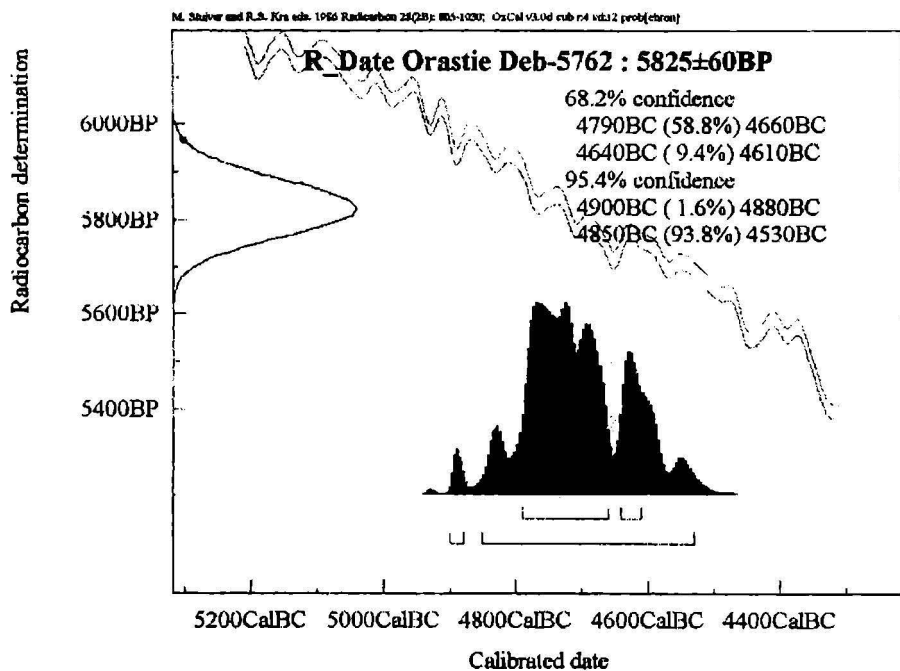

Fig. 3. Dată C^{14} de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X_2 , B₂/1994.

Fig. 4. Tabel comparativ cu datele C^{14} de la Orăștie–Dealul Pemilor, punct X_7 .

M. Stuiver and R.S. Kra eds. 1986 Radiocarbon 28 (2B): 805-1030; OxCal v3.0d cub r:4 sd:12 prob[chron]

